

Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Osmanlı Devleti'nin Dış Politikasını Belirleyen Bazı Şartlar^a

Merve H. SUR^b

Özet

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı yıllarında takip ettiği dış politikasını etkileyen, savaş öncesi yaşanan pek çok gelişme vardır. Azınlıklar Meselesi, Ermeni Projesi, Kürdistan Projesi, Arap ayrılıkçıların isyanları, Filistin'de bir Yahudi Devleti kurulması projesi, Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde kalan bölgelerde petrolün varlığı ve benzeri pek çok konu sayılabilir. Bu şartların her biri aynı zamanda Birinci Dünya Savaşı'nın sebeplerini ve Osmanlı Devleti'nin savaş öncesi ittifak girişimlerini etkileyen şartlar olarak da değerlendirilebilecek hususlardır. Bu konuların her biri hakkında müstakil çalışmalar da yapılmıştır. Bütün bu konuların ele alınıp incelenmesi, takdir edilecektir ki, bir makalenin sınırlarını çok çok aşacaktır. Bu sebeple makalede, Osmanlı Devleti'nin dış politikasını etkileyen konulardan sadece dört başlık ele alınmış ve incelenmeye çalışılmıştır. Bunlar; Tarihi Süreçte Türk Dış Politikası, 1815'te Viyana'da toplanan batılı devletlerin benimsediği Şark Meselesi, İttihat ve Terakki'nin görüşleri, sahip olduğu yeri ve önemi ile Dış Borçlar Meselesi konularıdır.

Anahtar Kelimeler

Osmanlı Devleti
Birinci Dünya Savaşı
Emperyalizm
Dış Politika

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 09.09.2020
Kabul Tarihi: 26.03.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.792533

Some Conditions Determining the Foreign Policy of the Ottoman State Before the First World War

Abstract

There are many pre-war developments affecting the foreign policy of the Ottoman Empire during the First World War. The issue of minorities, the Armenian Project, the Kurdistan Project, the rebellions of the Arab separatists, the project of the establishment of a Jewish State in Palestine, the existence of oil in the territories of the Ottoman Empire, and so on. Each of these conditions can also be considered as the conditions affecting the causes of the First World War and the pre-war alliance attempts of the Ottoman Empire. Individual studies have also been conducted on each of these issues. It will be appreciated that the handling and examination of all these issues will far exceed the limits of an article. For this reason, in this article, only four headings of the issues affecting the foreign policy of the Ottoman Empire were discussed and examined. These; The Turkish Foreign Policy in the Historical Process, the Orient Question adopted by the western states gathered in Vienna in 1815, the views of the Committee of Union and Progress (İttihat ve Terakki), the place and importance of it, and the Issue of Foreign Debts.

Keywords

Ottoman Empire
First World War
Imperialism
Foreign Policy

About Article

Received: 09.09.2020
Accepted: 26.03.2021
Doi: 10.18026/cbayarsos.792533

^a Bu çalışma Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı'nda yapılan "Birinci Dünya Savaşı Döneminde Türk Dış Politikası" başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

^b merveozkuyumcu@gmail.com, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora öğrencisi. <https://orcid.org/0000-0003-0719-7339>.

Giriş

Bu makalede Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı yıllarında takip ettiği dış politikasını etkileyen, savaş öncesi şartların bazılarını temas edilecektir. Bu şartların her biri aynı zamanda Birinci Dünya Savaşı'nın sebeplerini ve Osmanlı Devleti'nin savaş öncesi ittifak girişimlerini etkileyen şartlar olarak da değerlendirilebilecek hususlardır. Makalede ilk olarak tarihi süreçte Türk Dış Politikası ele alınacaktır. Türk Milleti'nin en eski tarihinden günümüze kadar gelen geleneksel dış politika anlayışına temas edilecektir. İkinci olarak 1815'te Viyana'da toplanan batılı devletlerin benimsediği Şark Meselesi konusuna, Türk Dış Politikasına etki eden unsurlardan biri olarak, dikkat çekilecektir. Üçüncü olarak yine son dönem Osmanlı Devleti'nin Dış Politikasının belirleyici unsurlarından İttihat ve Terakki'nin görüşleri, sahip olduğu yeri ve önemi vurgulanacaktır. Dördüncü olarak Dış Borçlar Meselesi başlığı altında, Osmanlı Devleti'nin Dış Politikasını etkileyen bu konu hakkında bilgi verilecektir.

Esasen Birinci Dünya Savaşı Öncesi Osmanlı Devleti'nin Dış Politikasını etkileyen şartlar bunlardan ibaret değildir. Azınlıklar Meselesi, Ermeni Projesi, Kürdistan Projesi, Arap ayrılıkçılarının isyanları, Filistin'de bir Yahudi Devleti kurulması projesi, Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde kalan bölgelerde petrolün varlığı ve benzeri pek çok konu sayılabilir. Hatta bunların her biri, üzerinde çalışmalar yapılan ve değerlendirilen konulardır. Ancak bütün bu konuların ele alınıp incelenmesi halinde takdir edilecektir ki bir makalenin sınırlarını çok çok aşacaktır. Bu makalede bu konulardan sadece dört tanesi ele alınmış ve incelenmeye çalışılmıştır.

1. Tarihi Süreçte Türk Dış Politikası

Birinci Dünya Savaşı döneminin Türk Dış Politikasını sadece 1914-1918 yılları arasına sıkıştırmak ve bu yıllar özelinde hüküm vermek doğru olmasa gerektir. Türk devleti için bu süreç 1908-1923 arasındaki olayları kapsamaktadır (McMeekin, 2019, s. 19). Ancak bu dönemin anlaşılabilmesi için de tarihi süreçte Türk Dış Politikası'nın gelişimine göz atmak yerinde olacaktır.

Türk dış politikasının bugünkü diplomasi anlamında olmasa da genelde ve geleneksel anlamda bir çizgisinin olduğu bilinmektedir. Bu politika İslam öncesi dönemlerden itibaren "Güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar dünya hâkimiyeti" olarak tanımlanabilir. Müslüman Türk devletlerinde ise; Selçuklularda ve Osmanlı Devleti'nde bu politika "Devlet-i Ebed Müddet=Devletin sonsuza kadar yaşayacağı inancı" ve "İlây-ı Kelimetullah=Allah'ın adını bütün cihana yaymak" olarak tezahür eden anlayışın dış politikaya yansımaları olarak değerlendirilebilir (Turan: 1979, muhtelif sayfeler).

Birinci Dünya Savaşı yıllarındaki Türk Dış Politikası ise, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ilan edilen ve Batlaşma süreci içinde kabul edilen 1839 Tanzimat Fermanı'ndan başlatılabilir. Çünkü sadece Osmanlı Devleti'nin değil, bütün dünyanın siyasal, ekonomik, sosyal ve askeri gelişmelerinin Birinci Dünya Savaşı ile neticelenen olayları 19. yüzyıldan başlamaktadır. Bir başka deyişle 19. yüzyılda yaşanan gelişmeler genel olarak Birinci Dünya Savaşı'nı hazırlayan sebeplerdir denilebilir.

Dünya diplomatik anlamda bölgesel siyasetten küresel siyasete geçişi bu yüzyılda yaşamıştır. Bu yüzyılın bir adı da “Diplomasi Yüzyılı”dır. Osmanlı Devleti de bu dönemde Batılı diplomatik araç ve yöntemleri kullanmaya başlamıştır (Ortaylı, 2008; Keane, 1998; Özcan, 2011; Kınlı, 2006, muhtelif sahifeler). Ancak 19. yüzyılın diplomasi yüzyılı olmasına karşın, 20. yüzyıl iki büyük dünya savaşının yaşandığı dönem olarak tarihteki yerini almış, barışçıl diplomasi bu savaşları engellemede yetersiz kalmıştır. Esasen Birinci Dünya Savaşı’nın 20. yüzyılın hemen başlarında çıktığı dikkate alınır, diplomasi yüzyılı denilen dönemde, özellikle batılı devletlerin ve Avrupa’nın silahlanma yarışından geri durmadığı da anlaşılır. Yani barışçıl diplomasi çağındaki silahlanma ile bir sonraki yüzyılın hazırlıkları yapılmıştır.

1789 Fransız Devrimi’nin en önemli sonuçlarından biri hiç şüphesiz etnik ve dini anlamda çok uluslu devletleri ve imparatorlukları etkilemesidir. Süreç merkezi yönetime sahip bu tür ülkeleri, bu çerçevede Osmanlı Devleti’ni de etkilemiş, parçalanmaya ve hatta yıkılmaya götürmüştür. Osmanlı Devleti bu süreçte sadece kendini koruma ve kollama değil, halifelik makamını temsil ediyor olması sebebiyle İslam dünyasının hamiliğini de gözeten bir politika izlemek zorunda kalmıştır. Çünkü emperyalist Avrupalı devletlerinin ve özellikle İngiltere’nin sömürgeleri çoğunlukla Müslüman doğu devletlerinden oluşmaktaydı. Dolayısıyla Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı yıllarındaki dış politikası, bir taraftan halifeliğine bağlı topraklar ve toplumlar yönüyle batılı emperyalist güçleri muhasım kabul ederken, diğer taraftan da varlığını devam ettirebilmek için bu güçlü batılı devletlerle ittifak ilişkileri aramak ve kurmak zorunda kalmasıdır (Özcan, 2011, s. 5). Yani “Doğu da Batı da Allah’ındır” anlayışına sahip klasik Osmanlı Türk Siyaseti *“ideolojik anlamda oryantalizmin, siyasî anlamda uluslaşmanın, iktisadî anlamda emperyalizmin, dış politika anlamında diplomasiğin ortaya çıkardığı meydan okumalar karşısında... dış politikasını (Özcan, 2011, s. 5)”* yeniden belirlemek durumuna düşmüştür.

Birinci Dünya Savaşı’na giden yolda Osmanlı Devleti’nin temel politikalarını belirlemede bu bazı gelişmeler etkili olmuştur diyebiliriz. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi tarihi olaylar ve daha pek çok etkenle gelişen Osmanlı dış politikasını, sadece Birinci Dünya Savaşı yıllarına sıkıştırmak ve hüküm vermek doğru olmasa gerektir. Türk dış politikasının yüzyıllara dayanan köklerinin olduğu bilerek ve kabul ederek, Birinci Dünya Savaşı Türk dış politikasını Batılılaşma dönemi dış politikasından başlatmak mümkün görünmektedir. Burada unutulmaması gereken husus Birinci Dünya Savaşı dönemi Türk diplomasisinin silahlı mücadeleye dönüştüğü ve barışçıl politikaların askıya alındığıdır.

Burada dikkatlerden kaçırılmaması gereken bir husus da Ahmet Davutoğlu’na göre, Türk Tarihçi ve Siyaset Bilimcileri’nin Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı yıllarındaki dış politikasına bakışlarının metodolojik olarak daha çok batı merkezli olmasıdır. Şöyle der Davutoğlu; *“Osmanlı’nın dünya tarihi içindeki yerinin ve etkisinin anlaşılmasının önündeki en önemli engel, evrenselleşen batı-eksenli tarih paradigmasının zihnimizde oluşturduğu tarihî akış şeması”*nın (Davutoğlu, 1999, s. 17) bir sonucu olmasıdır. O, yaptığı bu tespit ile Birinci Dünya Savaşı’nı ele alan yerli tarihçi ve siyaset bilimcilerin konuya yaklaşımları bakımından en büyük sıkıntılarının biri olarak görür. Yani Osmanlı’nın Birinci Dünya Savaşı’ndaki dış politikasını ele alırken özellikle Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti algısının da dikkate alınması gerektiği, ancak bunun yanı sıra İslam ve Türk dünyasındaki Osmanlı algılarını da hesaba katarak, bunun farkında olan bir Osmanlı Devleti gerçeğinin dış politikasını ortaya

koymak gerektiğinin unutulmamasıdır (Davutoğlu: 1999, 17). Osmanlı Devleti'nin Batıdaki güçlü devlet algısı yanında tüm İslam ve Türk dünyasında da etkisi olan bir devlet olduğunu kabul etmekle birlikte (Özcan, 2011, s. 8), Davutoğlu'nun bu önemli tespitinin, gerçeği ne derece yansıttığı ve ifade ettiği tarihi arka plan ile dönemin gerçeklerinin ne oranda örtüştüğün de dikkatlerden uzak tutulmaması gerektiği açıktır.

Diğer taraftan batılı güçlerin 1815 Viyana Kongresi neticesinde ortaya çıkan *Avrupa Denge Sistemi*'nin, sisteme dâhil olan devletlerin dış politikalarını en azından belli bir düzeyde etkilediği gerçeğini de dikkate almak gerektiği ortadadır (Özcan, 2011, s. 10). Yine Osmanlı Devleti, hilafet ve sahip olduğu jeopolitiğini saklı tutmak kaydıyla, Tanzimat Fermanı'ndan sonra 1841'de Londra Konvansiyonu ile dünya devletler sistemine aktif olarak katılmış ve diplomatik ve askeri anlamda batılılaşma yolundaki ilk pratiklerine başlamıştır (Şahin, 2009, s. 831; Özcan, 2011, s. 14).

2. Şark Meselesi

Şark meselesi; Osmanlı Devleti'nin tasfiyesi ve topraklarının paylaşımı kavgası olarak tanımlanabilir. Türklerin Avrupa'dan atılması şeklinde de ifade edilen bu anlayış için batıda Die Orientalische Frage, Vostoènyj vopros, La question d'orient, The Eastern Question gibi kavramlar da kullanılmaktadır. Meselenin bir başka boyutu ise 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin zayıflamasıyla birlikte Türkleri 1071 öncesi topraklarına geri döndürme projesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Görüldüğü gibi Şark Meselesi birçok şekilde tanımlanırken, genel anlamda Avrupalı devlet ve toplumlar için Türklerden kurtulma projesi olmaktadır.

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin coğrafi konumu, ekonomik yer altı zenginlikleri emperyalist Avrupalı devletlerin saldırılarına ve Osmanlı Devleti'ni parçalamaya dönük politikalar üretmelerine sebep olmuştur. Özellikle İngiltere'nin Hindistan sömürgelerine giden yolları kontrol altına almak istemesi, Rusya'nın Asya ve Kafkaslara sahip olma, İstanbul Boğazı'ndan Akdeniz'e inme politikası, Osmanlı Devleti'nin iç düzeninin bozulması ve Ortodoksları Rusların, Katolikleri Fransızların koruma iddia ve gayretleri, diğer taraftan milliyetçi ayaklanmalar Şark Meselesi'nin içinde değerlendirilmesi gereken konuların başında gelmektedir (Yıldırım, 2001, s. 314).

Stefanos Yerasimos, batı belleğinin kurucu metni "*Homeros'un İlyada'sıdır*" der. Buna göre Küçük Asya denilen Anadolu coğrafyası sınır olmak üzere Anadolu ve batısı uygarların, doğusu ise barbarların, "öteki"lerin ve bilhassa ötekileştirilen Türklerin ve temsil ettikleri İslam Medeniyeti'nin (İnaç, 2014, s. 35-57; İnaç, 2017, s. 224-226; İnaç, 2012, 3. Baskı, s. 29-38; İnaç, 2012, s. 25-45; Berting, 2011, s. 35-41; İnaç, 2016, 3. baskı, muhtelif sayfeler; Yerasimos, 1995, s. 13-14) yaşadığı topraklardır. Anadolu toprakları İlyada'dan günümüze gelirken Roma ve Pers savaşlarını yaşamış, böylece batı için tehditkâr olan ilk barbar kavim Persler olmuştur. Onlar Anadolu'nun en batısına kadar gelmişler Akdeniz'e ulaşmışlardır. Bu barbar Persleri, uyar Doğu Roma (Bizans) durdurmuştur.

Uygar batı (!) için, barbar Perslerden (!) sonra onun mirasını İslâm ve Müslümanlar, yani Müslüman Türkler devralmıştır. Bundan sonra artık uygarlık ile barbarlığın mücadelesi, İslâm ile Hıristiyanlık ya da Türkler ile batılı devletlerin mücadelesi olacaktır. Bunun en açık örneği

de Haçlı Seferleri'dir. Osmanlı Devleti Padişahı Sultan II. Mehmet, yani Fatih Sultan Mehmet'in Atina'yı alması batıyı telaşlandırırken, Rönesans Avrupası ise Türklerin Truvalıların çocukları oldukları hikâyeleri ile sarsılmaya başladı. Nitekim Yerasimos, Rum tarihçi Kritovulas'ın, Fatih Sultan Mehmet Truva harabelerini gezerken Doğu'nun, Batı'dan öcünü aldığını ilan ettiğini nakleder (Yerasimos, 1995, s. 14). Yine Yerasimos'a göre, Osmanlı Devleti'nin zayıflamasıyla Balkanlarda ulus devletlerin kurulması işte bu barbarlara karşı kaybettikleri toprakları yeniden alma, Şark Meselesi olarak değerlendirildi. Nihai hedef ise, Birinci Dünya Savaşı'nı bitiren Paris Konferansı'na kadar Türkleri Avrupa'dan atmaktır. 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması ile bu hedefe ulaşma ümidini yakalayan batı, kendini Roma'nın mirasçısı ve köklü (!) batı uygarlığının mirasçısı olarak gören Yunanistan ile Anadolu'yu ele geçirmek istemiştir. İşte bu mücadeleler yine Medler döneminde olduğu gibi sınırların Ege adaları ve Anadolu'nun Akdeniz hudutları olarak belirlenmesiyle son bulmuştur (Yerasimos, 1995, s. 14-15; Özgiray, 1989, s. 549-561).

Şark meselesinin ortaya çıkışı farklı tarihçilere göre şu şekilde açıklanmaktadır;

"Fransız tarihçi Sinyobos, Şark Meselesi'nin en açık başlangıcını XVIII. yüzyıl olarak göstermekte, meseleye ad konulmasının ise XIX. yüzyılda olduğunu söylemektedir. Albert Sorel ise, Türklerin Avrupa'ya ayak bastığı andan itibaren bir Şark Meselesi'nin ortaya çıktığından ve Rusya'nın da bir Avrupa devleti olmasından sonra bu meseleyi kendi çıkarları doğrultusunda halletmek yoluna girdiğinden bahsetmektedir. Borjva'ya göre de, Şark Meselesi'nin tarihi ve coğrafi sınırı daha da genişlemektedir. Borjva, Şark Meselesi'ni Ortaçağ'ın başlangıcından itibaren Hristiyan olan ve olmayan kavimlerin çarpışması olarak tanımlamaktadır. Edward Deriyo'ya göre de, Şark Meselesi Müslümanlarla Müslüman olmayanların kavgasıdır. Soloviyef ise meselenin düşünülemez kadar eski zamanlardan itibaren Avrupa ile Asya'nın çarpışması olduğunu vurgulamaktadır. Hemen hemen bütün kaynakların ortak noktası Şark Meselesi'nin Türklerin Asya'dan Avrupa'ya geçmesiyle başladığı görüşünde birleşmektedir. Ayrıca Türklerin buralardan imhasının aynı zamanda İslamiyet'in de Doğu Avrupa'dan ve Batı Asya'dan atılması demek olacaktır (Ulusan, 2009, s. 230; Karadağ, 2005, s. 7-18; Yalçın, 2015, s. 82)."

Papa II. John Paul ise 1999'da Şark Meselesi'ni Hristiyanlaştırma anlamında kullanmıştır. Açıklaması şöyledir;

"Birinci bin yılda Avrupa Hristiyanlaştırıldı. İkinci bin yılda Amerika ve Afrika, üçüncü bin yılda ise Asya'yı Hristiyanlaştıralım. Asya'yı Hristiyanlaştırmanın yolu Türkiye'den geçmektedir (Ulusan, 2009, s. 236; Özbay, 2005, s. 209-210)."

Emperyalist devletler (düvel-i muazzama) 19. ve 20. yüzyılın zayıflayan Osmanlı Devleti'ne ait toprakların paylaşımı, bu topraklarda siyasî ve iktisadî hâkimiyet kurulması, yine Osmanlı Devleti içinde yaşayan gayr-i Müslim toplulukların kışkırtılması ve onların bağımsızlık mücadelelerine destek verilmesi gibi politikalar izleyerek Şark Meselesi'nin icracıları olmuşlardır (Beydilli, 2010, s. 352-358; Aydın, 2003, s. 30 vdm.).

Şark Meselesi, batılı devletler tarafından 1815 yılında Viyana Kongresi'nde Avusturya Başbakanı Klemens von Metternich tarafından isimlendirilen (Tuncer, 2013, muhtelif sahifeler; Yavuz, 2003, s. 90) ve daha sonraları da kapsamı genişletilerek, özellikle Balkan uluslarının isyan ettirilmesiyle Osmanlı Devleti'nin önce Balkanlardan, sonra da Anadolu'dan atma

amacını güden siyasi planların genel adıdır. Bunun ekonomik planlaması ise, sömürgeci batılı devletlerin doğuda sömürgeler edinme, böylece hammadde ve yeraltı zenginliklerine ulaşma, diğer taraftan da sömürgelerine giden yolları güvenlik altına almak ve yeni sömürgeler edinmek için Osmanlı Devleti'ni hedefe koyma projesidir (Kodaman, 1984, s. 8 vdm.; Kodaman, 1998, muhtelif sahifeler). Buna göre; Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda Avrupa'nın başat devletleri olan İngiltere, Fransa, Rusya ve Avusturya ile ilişkileri (Dış Politikası) Şark Meselesi çerçevesinde geliştirmesi gerektiği söylenirse, bu yanlış bir tespit olmaz.

Başka bir ifadeyle "Doğu Sorunu" da denilen Şark Meselesi, sömürgeci Avrupa devletlerinin, dağılmaya başlayan Osmanlı Devleti'nin toprakları üzerinde giriştikleri siyasal hâkimiyet ve ekonomik pay alma yarışına verilen addır (Ülman, 1985, s. 272). "*Şark Meselesi gerçek anlamını; Osmanlı Devleti'nin, 1838 yılında İngiltere ile imzaladığı Balta Limanı Antlaşması ile iktisadi iflasın eşliğine ve 1839 yılında Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa orduları karşısında aldığı yenilgi ile de askerî iflası üzerine, bir çeşit gölge devlet durumuna düşmesi ile kazanmıştır* (Yalçın, 2015, s. 82)."

Türklerin Anadolu'ya girmesi ve burada kalıcılık vasfını kazanması endişeleri belirince, ilk olarak "1074 yılında Bizans imparatoru VII. Mikhaıl Dukas (1071-1078), o zamana kadar Hristiyanlığın doğu sınırını korumak görevini üstlenmiş olan imparatorluğun askerî bakımdan düştüğü güçsüzlüğü gidermek üzere Papalık aracılığıyla Avrupa'dan Türklere karşı ücretli asker yardımı" istemiş, "Papalık da bir süreden beri Bizans'ın Anadolu'daki Türk ilerleyişini durduramamasından endişe" duyduğu için "Papa VII. Gregorius, imparatorun askerî yardım çağrısını olumlu" karşılamıştı. Fakat iki taraf arasındaki yakınlaşma sonuçsuz kalmıştı. Yaklaşık 15 yıl sonra Papa II. Urbanus (1088-1099) ile Bizans imparatoru I. Aleksios Komnenos (1081-1118) arasında bu konu yeniden ele alınmıştır. Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos 1089'da Papa Urbanus'un başkanlığında toplanan Melfi Konsili'ne elçiler göndererek Batı ile uyumlu bir politika yürütmeye hazır olduğunu belirtmiş, 1091 yılında yazdığı mektup sonucu 1096 yılında ilki gerçekleştirilen Haçlı Seferleri başlatılmış ve asırlar boyu sürmüştür (Demirkent, 2002, s. 651-668). Hatta 11 Eylül saldırıları karşısında yaptığı konuşmada dönemin ABD Başkanı George W. Bush'un bir savaş başlattığını ilan etmesi ve bunun adının Haçlı Seferi olduğunu söylemesi, yine ABD'nin Irak saldırısına da "Crusade=Haçlı Seferi" ifadesini kullanması dikkate alınırsa haçlı seferlerinin günümüzde de devam ettiğini söylemek gerekir (Hürriyet Gazetesi, 17 Eylül 2001).

Esasen bu kadar geriye gitmişken batı dünyasının bilinçaltını bu derece rahatsız eden ve gerek Türklere karşı ve gerekse Müslümanlara karşı takındığı tavır ve takip ettiği politikaların bir gerekçesini de Endülüs ile irtibatlandırmak yerinde olacaktır. Bilindiği gibi Müslüman Araplar Kuzey Afrika yoluyla ilerleyip 711 yılında İspanya'ya çıktıklarında Hristiyan dünyası "reconquista" yani İspanya'nın Müslümanlardan geri alınması politikasını başlatmış ve yüzyıllar süren bu mücadelesinin ilk meyvelerini de 1085'te Toledo'nun alınmasıyla elde etmişlerdi. Bu olay Hristiyan dünyasına büyük bir cesaret vermiş ve aynı başarıyı doğuda da alabilmek için sadece 11 yıl sonra 1096'da ilk haçlı seferini tertiplemişlerdir. Papa II. Urbanus Hristiyan batı dünyasının Müslümanlara ve Türklere karşı günümüze kadar gelecek olan politikalarını ifade etmesi bakımından şu sözü dikkat çekicidir; "*Hristiyanları bir yerde Müslümanlardan kurtarıp başka bir yerde onların zulüm ve baskısı altında bırakmak fazilet değildir.*" Hâlbuki Müslümanların yönetimindeki Hristiyanların ne kadar rahat yaşadıklarını, dinlerini

öğrenmelerine karışılmadığını, ibadetlerini yapmalarına imkân tanındığını biliyorlardı (Demirkent, 2002, s. 651-668).

Ancak mesele sadece coğrafi hâkimiyet meselesi ya da Müslümanların hükümran olduğu coğrafyalarda Hristiyanların rahat yaşaması değildi. Mesele Müslümanların yönetimi altında yaşayan Hristiyanların zaman içinde Müslümanlaşması, yine daha önce Hristiyanların yaşadıkları coğrafyaya Müslümanların yaptıkları göçlerle demografik ve inanç yapısını değiştirmeleriydi. Batılı Hristiyanlar için bu durum kabul edilemezdi ve tersine çevrilmeliydi. Nitekim 1952-1953 Kore Savaşı öncesinde Budizm'in din olarak yaygın olduğu ülkede bugün %49 Hristiyan nüfus bulunmaktadır. Budist nüfus ise %47'dir (Beydilli, 2002, s. 353; Kurtuluş, 2002, s. 199-201). Son üç yüzyıl itibariyle buna Batılı Hristiyan devletlerin sömürgeci tutumlarının da eklenmesi gerekmektedir.

Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda ve Avrupa'da ilerlemesi; 1389 Kosova, 1396 Niğbolu, 1444 Varna, 1448 II. Kosova savaşları, 1453 İstanbul'un fethi ve bu gelişmeler sonucu Bulgar, Sırp, Bosna krallıkları, Doğu Roma İmparatorluğu'ndan artakalan son kale İstanbul, Mora despotlukları, Arnavutluk'un tarihe karışması, Adalar Denizi'nde (Ege) hâkimiyet kurulması, 1526 Mohaç Savaşı ve Viyana kapılarına dayanılması da Hristiyan Avrupa devletleri için Türklere karşı takip edecekleri politikanın gerekçelerini oluşturmuştur. Diğer taraftan daha İslam öncesinden "Güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar" hâkim olma anlayışı ve "Kızılme" idealine sahip olmaları, "dârü'l-harb" olarak adlandırılan coğrafyaları İslâm bayrağı/sancağı altına sokmak ideali Hristiyan batılı devletlere karşı Türkler'in takip ettiği siyasetin temellerinden belki de en önemlisini oluşturmaktadır (Beydilli, 2002, s. 352-357; Turan, 1980, muhtelif sahifeler; Turan, 1979, muhtelif sahifeler; Taneri, 1997, muhtelif sahifeler; Ögel, 1984, muhtelif sahifeler; Koca, 2003, s. 56-102). Türkler ve Müslümanlar, Avrupa ve Hristiyanlık için bir tehdit ve tehlike olarak algılanmıştır. Neticede 15. yüzyılın başından itibaren Avrupa'da "Türk Meselesi" diye bir Türk karşıtlığı bütün yönleriyle kendisini göstermiştir.

1699 Karlofça (Özcan, 2001, s. 504-507) ve 1774 Küçük Kaynarca (Beydilli, 2002, s. 524-527) anlaşmaları eski gücünde olmadığı ortaya çıkan ve zayıfladığı kabul edilmeye başlayan Osmanlı Devleti'ne karşı, onun hükmettiği topraklarda, deniz aşırı sömürge imparatorlukları kurarak güçlenen Avrupa devletlerinin politikaları da değişmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti'ne karşı savunmacı ve sığınmacı bir politika izleyen batılı devletler, artık saldıran ve parçalama amacı güden bir siyasetin sahibi olmuşlardır. Buna mukabil Osmanlı Devleti başlangıçta "dârü'l-harb" olarak siyaset takip ettiği Avrupa devletlerine karşı savunmacı bir siyasetin izleyicisi olmuştur.

Avrupalı sömürgeci devletlerin, Osmanlı'nın toprakları üzerinde yaptıkları paylaşım projeleri, bu güçlerin kendi çıkarları doğrultusunda kendi aralarında ortaya çıkan anlaşmazlıklar 19. yüzyılda Şark Meselesi adı altında anılmaya başlanmıştır. Konu böylece Avrupa devletlerarası sisteminin ve dünya siyasetinin en önemli konularından birini haline gelmiştir (Beydilli, 2002, s. 352-358).

Osmanlı Devleti'nin Şark Meselesiyle muhatap olmasını ve konunun fiili başlangıcını iki temel unsura bağlamak mümkündür. İlki, Osmanlı Devleti'nin ekonomik, sosyal, dini ve idari alanlardaki iç dinamikleri, iç sorunlarıdır. Bu sorunları ortadan kaldırmak için girişilen reform

ve yenilik hareketlerinin iç bünyede kabullenilmesindeki zorluklar ve yapılan yeniliklerin sorunları çözmek yerine, yeni sorunlara sebebiyet vermesiyle ortaya çıkan rahatsızlıklardır. İkincisi de iç sorunlarla bağlantılı olarak dışta bekleyen sömürgeci devletlerdir. Örneğin; Osmanlı Devleti'nin günden güne zayıfladığı 19. yüzyıldan itibaren, kuzeyindeki Rusya ile dönemin süper gücü olma yolundaki İngiltere'nin, Osmanlı Devleti'nin coğrafyası ile yakından ilgilenmeye başlamalarıdır.

Bu mesele nihayet Birinci Dünya Savaşı yıllarında fiili bir yansıma olarak bir paylaşım savaşı şeklinde kendini göstermiş, Osmanlı Devleti toprakları aslan payı İngiltere'de olmak üzere "Sömürgeci Devletler" tarafından kendi kontrol ve menfaattarında olmak üzere paylaşılmış ve paylaştırılmıştır.

Burada Rusya'nın durumuna da temas etmek yerinde olacaktır. Çünkü Şark Meselesi'nin önemli bir ayağı da Rusya olmuştur. Rusya'nın gerekçesi bir taraftan sıcak denizlere inmek iken, diğer taraftan mezhep bağlamındadır. Avrupa devletleri Şark Meselesi'nde, her ne kadar farklı mezheplere sahip olsalar da Katolik Roma öncülüğünde yürüyorlardı. Osmanlı Devleti'nden ayrılan Balkan Hristiyanlığı ise Ortodoks idi. Yani Rusya ile aynı mezhep ve inançları taşıyordu. Ortodoks Kilisesi'nin Balkanları Avrupalılara bırakması Rusya ve Ortodoksluk için sıkıntı verici gelişmeleri beraberinde getirebilirdi. Rusya'nın Ayasofya'nın tepesine "haç dikme"yi bir Ortodoks politika olarak dile getirmesi, Şark Meselesinde önemli bir konunun açılmasına sebep olmuştur. Bu konu Osmanlı topraklarında yaşayan Ortodoks halkları heyecandırmış ve batı ile değil, Rusya ile amaç birliği içine sokmuştur. Böylece Şark Meselesi birbirine karşıt Grek-Ortodoks ve Roma-Katolik anlamında Doğu-Batı ikilemine ayrılan bir duruma girmiştir (Beydilli, 2002, s. 354). Bu ikilem bir taraftan batılı emperyalist devletlerin işini zorlaştırırken, diğer taraftan Osmanlı Devleti'nin dış siyasetinin de farklı iki alana göre şekillenmesinde etkili olmuştur. Bir başka ifadeyle Rusya siyasetinin Osmanlı dış siyasetinde esaslı bir etken olarak dikkate alınması kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu duruma en güzel örnek 1853-1856 Osmanlı-Rusya Kırım Savaşı ve sonrasında yaşanan dış politika gelişmeleri ile içte yapılan ıslahat çalışmalarıdır. Bu savaşta Osmanlı Devleti Rusya'ya karşı, onun Balkanlarda yayılmasını ve Türklerin topraklarını tek başına işgal etmesini istemeyen İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti yanında Rusya'ya karşı savaşa girmişlerdir. Rusya mağlup edilmiştir. Osmanlı Devleti Rusya ile tek başına verilecek olan bir mücadelenin zaferle sonuçlanmasının mümkün olmadığını ve kendisini parçalamak isteyen batılı devletlerle zorunlu bir ittifak içine girmesi gerektiğini bir siyaset olarak benimsemiştir. Yani "düşmanımın düşmanı dostumdur" şeklinde ifadesini bulan anlayışla, geçici de olsa menfaat ve çıkar birliği içinde olma ve ayakta kalabilme, devleti yaşatabilme amacıyla diğer düşmanlarla ittifak yaparak bir nevi denge politikası güdülmüştür. Bu savaş sırasında Osmanlı Devleti tarihinde ilk defa dış borç almıştır. İngiltere'den alınan bu borç ve savaşta verdikleri destek karşılığında Osmanlı Devleti Avrupalı devletlerin desteğini kazanmak için 1856 Islahat Fermanı ile Osmanlı topraklarında yaşayan azınlıklara geniş haklar vermiştir (Gülsoy, 1999, s. 185-190; Beydilli, 2002, s. 355; Gümüş, 2008, s. 215-240; Erdem, 2010, s. 327-348).

İlk aşamada Balkanlar ve Afrika'daki Osmanlı coğrafyasını paylaşan ya da kendi kontrollerinde yeni siyasi yapılanmalara destek veren emperyalist devletler, bu defa Hindistan'a giden ticaret yollarını denetim altına alma, ki Süveyş Kanalı bu anlamda çok

büyük bir önem arz etmekteydi, İngilizlerin Ortadoğu olarak adlandırdıkları bölgenin yeraltı zenginliklerine el koyma ve nihayet Filistin bölgesinde bir Yahudi Devleti'nin kurulması amaçları doğrultusunda Şark Meselesinin ikinci aşamasını başlatmışlardır (Beydilli, 2002, s. 356). Tabii bu arada Birinci Dünya Savaşı da başlatılmış, Osmanlı içten Ermeni, Kürt ve Arap birtakım unsurların ayaklanmaları ve terör olaylarıyla muhatap olmaya başlamıştır. Bölgede yaşamış ve halen yaşayan bir kısım topluluklar batılı emperyalist güçler tarafından kullanılmışlar ve halen de Siyonist proje için görev yapmaktadırlar.

İkinci aşamada özellikle Anadolu'nun doğusunda başta İngiltere olmak üzere İtilaf Devletleri tarafından Ermeniler için Ermenistan (Vilayât-ı Sitte), Kürtler için Kürdistan planları yapılırken, Arapların çoğunlukta yaşadığı Mısır, Suriye, Hicaz, Yemen ve Körfez Bölgesinde (Irak) ayaklanmalar teşvik edilmiş, sözde bağımsız Arap devletlerinin kurulması fikri bu bölgelerde yaşayan Araplara aşılarmıştır (Zeine, 2003, muhtelif sahifeler). Hatta bu amaçla İngilizler tarafından "Arap Devleti Teşkilî Cemiyeti" kurulmuştur. Osmanlı Devleti bu cemiyeti takibata almış ve başkan yardımcısı Abdülvahab Beyi tutuklayarak Divan-ı Harbe sevketmiştir (*Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi I*, 2013, s. 253-254).

Ancak önce Mayıs 1916'da İngiltere ile Fransa'nın imzaladığı, daha sonra Rusya'nın da dâhil olduğu Sykes-Picot Antlaşması (Şahin ve Şükür, 2015, s. 241-262), ardından 2 Kasım 1917'de İngiliz Dışişleri Bakanı Arthur James Balfour'un kendi adıyla bilinen Balfour Deklarasyonu'nu yayınlaması (Sander, 2012, s. 315-316) ve Filistin'de bir Yahudi Devleti kurulmasını desteklediklerini açıklaması dikkate alındığında, emperyalist devletlerin amaçları belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu amaçlar; Doğu Anadolu'da bir Ermeni devleti, Güneydoğu Anadolu, Kuzey Suriye ve Kuzey Irak topraklarında (aslında Arz-ı Mev'ûd, yani Yahudilere tanrıları tarafından vaat edilen topraklarda) sözde bir Kürt devletinin kurulması, emperyalist devletlerin, özellikle İngiltere ve Siyonistlerin işbirliği ile Filistin coğrafyasında bir Yahudi Devleti'nin kurulmasıdır. Anadolu'nun geri kalan topraklarının da İtalya ve Yunanistan'ın katılımıyla tamamen parçalanmasıdır.

Doğu Anadolu bölgesinde başlayan hareketlenmelerde Ortodoks Ermeniler ile sözde Kürtler bölgenin hâkimiyeti için mücadeleye girişmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı yıllarına denk gelen bu mücadeleler sırasında Alman komutanların da teklifiyle Osmanlı Devleti, Ruslarla iş birliği yapan Ermenileri daha tehlikeli görerek 1915'te onların tehcirine karar vermiş ve uygulamıştır (*Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi I*, s. 208-209). Ancak bu durum Kürt ayrılıkçaların bölgede yalnız başlarına at oynatmalarına ve Anadolu'nun parçalanması için Şark Meselesi'nin en kanlı eylemlerine başlamalarına zemin hazırlamıştır (Beydilli, 2002, s. 356; Bilgin, 2003, s. 58-81). Alman Büyükelçi Morgenthau'nun anılarına göre, Ermenilerin tehcirini Osmanlı Devleti'ne öneren Almanlar olmuştur. Morgenthau bu bilgiyi kendisine bizzat Alman Amiralî Guido von Usedom'un verdiğini söylemektedir (Birkan, 2014, s. 30-31).

Osmanlı Arap coğrafyasının paylaşımı nihayet 20. yüzyıl itibarıyla Şark Meselesi'nin son aşamasına getirilmiştir. Bunun son adımı da 10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Antlaşması olmuştur (Ulusan, 2009, s. 243-249).

Emperyalistlerin özellikle Anadolu üzerindeki emelleri Millî Mücadele'nin kazanılmasıyla boşa çıkarılmış ve Osmanlı Devleti'nin ardından yeni bir Türk Devleti, 24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşması ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuştur.

Esasen başlangıçtan itibaren, Ermeni-Kürt mücadelesi olarak görünen gelişmeler ve yaşanan olaylar aslında bölgenin istikrarsızlığını ve nihai anlamda Kürdistan adı altında bir devlet kurulması, bunun da Büyük İsrail Projesi (BİP) için kullanılması gerçeğini değiştirmeyecektir. Günümüzde Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) olarak başlayan ve daha sonra Genişletilmiş Ortadoğu Projesi'ne (GOP) dönüştürülen planlama aslında Büyük İsrail Projesi'nden (BİP) başka bir şey değildir (Rise, *The Washington Post*, 7 Ağustos 2003; *Ulusan*, 2009, s. 236; Yavuz, 2003, s. 89-98; Yalçın, 2015, s. 75-104; İmamoğlu ve Deniz, 2014, s. 577-595; Evcioglu, 2005 ve 2007, muhtelif sayfeler). Bu konuları Şark Meselesi'nin günümüz uzantıları olarak değerlendirmek gerekir.

Burada yeri gelmişken BOP'tan da kısaca bahsetmek, batılı devletlerin 100 yıl önceki sömürgeci emellerinin bugün de sadece küçük bir yöntem değişikliği ile devam ettiğini, niyetlerinin hep aynı kaldığını görmek açısından yerinde olacaktır. Birinci dünya Savaşı yıllarında işgal ve istila ile sömürü yapan batılı devletler, günümüzde bunu kurdukları terör örgütleri ya da bölgede elde ettikleri işbirlikçilerle yapma gayreti içindedirler. İşte BOP ve benzeri politikalar ya da projeler de bunun için oluşturulmaktadır.

ABD Başkanı George W. Bush'un Milli Güvenlik Danışmanı iken *The Washington Post* gazetesinin 7 Ağustos 2003 tarihli sayısında "**Transforming The Midle East**" isimli makalesini yazan Condoleezza Rise yeni yüzyılın şartlarına göre Fas'tan Çin'e kadar 22 ülkenin, tabii ki Ortadoğu'nun haritalarının, liderlerinin ve yönetim biçimlerinin değişeceğini, yeniden tanzim edileceğini yazarak emperyalist anlayışlarının devam ettiğini ilan etmiştir. Yani Birinci Dünya Savaşı'ndaki emellerinin hala son bulmadığını ifade etmiştir. ABD Başkanı **George W. Bush** da 6 Kasım 2003'te açıkladığı "*Ortadoğu'yu Özgürleştirme Stratejisi*" ve Başkan Yardımcısı **Dick Cheney**'in Davos'ta açıkladığı "*Büyük Ortadoğu'da Reform Projesi*" ile 21. yüzyılda İslam Dünyası'nın şeklini belirleyecek fikirlerindeki yeni "*harita*"ları açıklamışlardır (Evcioglu, 2005, s. 167).

Barış Adıbelli'nin, *Emperyalizmin Oyununda İkinci Perde Arap Baharı ve Suriye* (Adıbelli, 2006, Önsöz) ve *Arap Baharı'ndan Amerikan Gazabına: Çin-Suriye İlişkileri* isimli çalışmalarında (Adıbelli, 2016, s. 74-77) temas ettiği gibi, Ortadoğu denilen bölgenin dört önemli özelliği vardır. Bunlardan birincisi; bu geniş coğrafyada petrol ve doğalgaz gibi dünyanın en büyük yeraltı zenginliklerinin olmasıdır. ABD bu kaynakları ele geçirmek ve kontrol altında tutmak, kendi ihtiyaçları için kullanmak, sonra da diğer devletlere yine kontrollü ve kısıtlamalı olarak satarak kendisine tehdit oluşturabilecek devletleri tehlike olmaktan çıkarmaktır. İkincisi; bu geniş coğrafyada bulunan zengin yeraltı kaynaklarının dünyanın her tarafına ucuz bir maliyetle ulaştırılabilmesi imkânıdır. Doğrudan Akdeniz'e taşınacak petrol ve doğalgazın Şüveyş kanalı ve Cebelitarık boğazı ile bütün dünyaya taşınması kolaylığı vardır. Üçüncüsü; bu coğrafyada yaşayan halklar etnik ve dini anlamda, ayrıca mezheplere bölünmüşlük anlamında birlik ve beraberlikten uzaktır. Bölge nüfusunun %90'dan fazlası Müslüman olmasına rağmen mezhep çatışmaları sebebiyle birlik oluşmamakta, bu da başta ABD olmak üzere sömürgeci batılı ülkelerin işini kolaylaştırmaktadır. Dördüncüsü; bu coğrafyanın halklarına liderlik eden kişi ya da aileler soğuk savaş döneminden kalan diktatörlerdir. Baskı politikaları ile kendi halklarını en basit insan haklarından dahi mahrum ve cahil bırakan, kararları tek başlarına alan liderlerdir. Yani bu liderler batının ekonomisine, siyasetine,

eğitimine eklenmiş, ülkelerini, halklarını ve kendilerini sömürge yapanlara karşı ses çıkaramayan liderlerdir.

BOP'un genel olarak üç ayaktan oluştuğu görölmektedir. Bunlar; 1. Siyasi Sistem ve Değişim, 2. Enerji ve Ekonomik Sistem, 3. Askeri Güvenlik ve Tehditlerin Önlenmesi (Sarıgöl, 2016, s. 203).

Büyük Ortadoğu Projesi, ya da resmi adıyla Genişletilmiş Ortadoğu ve Afrika Girişimi, Amerika Birleşik Devletleri'nin 1997 yılında oluşturduğu Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi'nin bir parçasıdır. Bu proje ilk olarak Washington Post Gazetesi'nde dillendirilmiştir. Arapça yayın yapan el-Hayat Gazetesi ise bu projeyi daha taslak halindeyken kamuoyuna açıklamıştır. Amerikan yönetimi de bu projesini resmen Haziran 2004'te G-8 zirvesinde açıklamıştır. BOP'un yanı sıra 11 Eylül sonrası ortaya çıkan Bush Doktrini de BOP'un mütemmimi olarak ilan edilmiştir. BOP'a göre Fas'tan Çin Seddine kadar olan büyük bir coğrafyada sözde demokratik bir dönüşüm başlatılacaktır. Buna göre bu hat üzerinde bulunan ülkelerin sınırları, rejimleri ve idarecileri değişecektir. Esasen bununla ABD'nin arzuladığı temel felsefe kendisiyle uyumlu rejimler ve yöneticilerle sömürgeci anlayışını bir yüzyıl daha devam ettirmektir. Bunun yanında İsrail'in güvenliğini de garanti altına almaktır. BOP her ne kadar resmen 2004'te açıklanmışsa da ABD için bu projenin aynı zihniyeti yansıması bakımından ilk uygulaması İkinci Dünya Savaşı sonrası 1945 yılında Başkan Roosevelt zamanında Suudi petrolü üzerinde hâkimiyet kurulması ile başlamıştır (Adıbelli, 2007, s. 115-118; Adıbelli, 2008, s. 22-23).

Diğer taraftan 11 Eylül sonrası dünyanın tanıştığı Bush Doktrini ve Büyük Ortadoğu Projesi, aslında sadece Ortadoğu'ya yönelik değil, aynı zamanda Avrasya jeopolitiğine de yönelen bir özelliğe sahiptir. Amerikan dış politikasının en önemli oyun kurucularından ve bir zamanlar Beyaz Saray'ın Ulusal Güvenlik Danışmanı olan Zbigniew Brezezinski "Büyük Satranç Tahtası" isimli kitabında Avrasya'nın ABD için önemine vurgu yapmaktadır (Adıbelli, 2008, s. 21). Esasen gerek Ortadoğu ve gerekse Avrasya coğrafyasının konumlarının birbirini tamamlayan toprak parçaları olduğu düşünöldüğünde, her iki projenin de birbirinin mütemmimi olduğu, bir bölgedeki sömürüyü elde tutmanın diğer bölgede de hâkim olmaktan geçtiği anlaşılacaktır.

3. İttihat ve Terakki Cemiyeti/Fırkası

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Türk siyasi hayatında ortaya çıkışı 1889 yılında, İstanbul'da Askeri Tıbbiyeli beş öğrencinin İttihad-ı Osmanî'yi kurmasıyla başlar. En ünlü kurucuları arasında Abdullah Cevdet ve İbrahim Temo gibi dönemin yönetime aykırı isimler vardı. İttihad-ı Osmanî'nin teşkilatlanmasında İtalyan Carbonari devrimci örgütünden esinlenilmiş, hücreler şeklinde yapılanma benimsenmiştir (Hatemi, 1985, s. 201; Akşin, 1998, s. 27). Gizli bir örgüt olarak kurulan İttihad-ı Osmanî'nin "başlıca etkinliği, zaman zaman kendi aralarında toplanıp Namık Kemal ve benzerleri hürriyetçi yazarların yapıtlarını okumaktı. Bir çeşit gizli fikir kulübü idi (Hanioğlu, 1985, s. 859; Akşin, 2012, s. 39)." Bu gizli yapılanma üyeleri 1895'e doğru, Ahmet Rıza Bey ile Paris'te Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni kurdular. Gerek yurt içinde gerekse yurtdışında bunun benzeri kurulan cemiyetlerin tümüne birden Jön Türk (Genç Türk) hareketi denildi. Bu hareketin amacı başlangıçta 1876 Kanun-ı Esasî'yi yeniden yürürlüğe

koyarak, anayasal rejimi getirmektir. Ancak daha sonra ihtilalci bir yöne kayd ve Abdülhamit rejimini devirip yerine yabancı müdahaleye son verecek ve ülkeyi kurtaracak bir hükümet kurmayı amaç edindiler (Akşin, 1985, s. 831-843).

Paris'te kurulan Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti, kendine katılan diğer cemiyetlerle 1907 yılında son halini aldı. Şöyle ki; "1905 yılı başında, Mustafa Kemal Bey (Atatürk), Kurmay Yüzbaşı olarak mezun oldu ve karargâhı Şam'da bulunan 5. Orduya atandı. Orada **Vatan** adlı gizli bir örgüte girdi. Örgütün adını **Vatan ve Hürriyet** olarak değiştirerek başına geçti. Ancak Şam bu tür faaliyetler için elverişli olmadığı için, Mustafa Kemal Bey, Selanik'e giderek bu örgütün bir şubesini kurdu. Fakat örgüt burada da fazla gelişemedi. Bu arada, Rumeli'de de bir başka örgüt kurulmuştu. Eylül 1906'da Talat, Rahmi ve İsmail Canbolat, yedi arkadaşıyla **Osmanlı Hürriyet Cemiyeti**'ni kurmuşlardı kurucuların kimi asker, kimi ise sivildi. Hücre tarzında örgütleniyorlardı. 1907'de bu cemiyet ile Paris'teki İttihat ve Terakki Örgütü birleşerek, İttihat ve Terakki Cemiyeti ismini aldı (Akşin, 1985, s. 831-843)."

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin etkin bir şekilde Türk siyasi hayatında adını duyurması 1908 yılında oldu. İngiltere'nin 3 Mart 1908'de diğer İtilaf Devletlerine (büyük devletlere) birer genelge göndererek Manastır, Kosova ve Selanik'e vali atanması, Osmanlı askerlerinin azaltılması talebi karşısında İttihat ve Terakki Cemiyeti bunu Makedonya'nın Osmanlı Devleti'nden kopması şeklinde çok tehlikeli bir gelişme olarak gördü. Rus konsolosluğu hariç, diğer konsolosluklara birer yazı göndererek, yönetimdeki istibdada İttihat ve Terakki'nin son vereceğini ve bunun için de destek istedi. İşte İttihat ve Terakki'nin adını duyurması bu şekilde olmuştur. II. Abdülhamit bu hareketi bastırmak için uğraştıysa da başarılı olamadı (Akşin, 2012, s. 46).

20. yüzyılın başında İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidarı ele geçirmiştir. Birinci Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı Devleti'nin takip edeceği iç ve dış politikaları belirlemede en önemli unsurlardan biri, hatta birincisi olmuştur. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra gelişen olaylar iç ve dış politikada gittikçe Türkcülük politikasının benimsenmesine sebep olurken, dönemin sömürgeci devletlerine de Osmanlı Devleti hâkimiyeti altında yaşayan toplumlarla ilgili yeni politikalar oluşturmalarını beraberinde getirmiştir. Bu süreçte artan Alman yakınlaşması da ülkeler arasındaki bloklaşmanın ve yeni dengelerin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır (İmamoğlu, 2016, s. 122; Ahmad, 2017, s. 213-214).

İttihat ve Terakki'nin temel vasıfları/özellikleri, "Türkcülük, yani Türk Ulusçuluğu ideolojisi, Gençlik, yani ihtilalci bir örgütte gençlerin egemen olması, Yönetenler sınıfında olmak, yani iktidarda olmak, Mekteplilik, Burjuva zihniyetli olmak" şeklinde özetlenebilir (İnaç, 2012, s. 111-112; Akşin, 2012, s. 45; Sander, 2012, s. 272-273).

Başlarda net bir milliyetçilik politikası izlemeyen, hatta II. Abdülhamit'i devirmek için Ermenilerle işbirliğine giren İttihat ve Terakki Almanya ile yakınlığı ve Almanya'nın da desteği ile "Türk Milliyetçiliği" politikasını tamamen benimsemiştir. Savaş döneminde, Birinci Dünya Savaşı'nın ilk aylarında 9 Eylül 1914 tarihli Hükümet Kararnamesi ile kapitülasyonları kaldırmış (Sander, 2012, s. 275; Elmacı, 2002, s. 381-390), Türk burjuvazisini oluşturma yolunda adımlar atmıştır. Ekonomi, dil, ticaret alanlarında Türkleştirme yoluna gidilmiştir. İttihat ve Terakki'nin İngiltere ve Fransa'ya sempati duyduğu yönünde birtakım gelişmeler ve iddialar

olsa da bu devletlerin düşmanca tavırları Osmanlı Devleti'nin yönetimini elinde tutan İttihatçıları Almanya, Avusturya-Macaristan'ın yanına itmiştir (Ünal, 2002, s. 212-217).

İkinci Abdülhamit İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin baskılarıyla 24 Temmuz 1908'de ikinci defa Meşrutiyeti ilan etmiştir. Bu ilandan sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti Selanik'te toplanmış ve Mustafa Kemal Bey'in önerileri doğrultusunda parti hüviyetini alarak "İttihat ve Terakki Fırkası" adını almıştır (Semiz, 2014, s. 220).

İttihat ve Terakki Fırkası adını alan bu hareket 23 Ocak 1913'te Bâb-ı Âli baskınıyla iktidarı ele geçirmiştir. Meşrutiyet'in ikinci defa ilanının sorunları çözmeye yetmediği, içte ve dışta sorunların daha da arttığı bir ortamda, Birinci Dünya Savaşı'nın kaybedilmesinin ardından sorumlu tutulan İttihat ve Terakki Fırkası Osmanlı Devleti'nin yıkılışını seyrederken, olağanüstü kongreyle kendini feshetmiş ve Türk siyasi hayatından, en azından ismen çekilmiştir (Semiz, 2014, s. 240; Özçelik, 2013, s. 7; Ahmad, 2017, muhtelif sahifeler).

Görüldüğü gibi Birinci Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı Hükümeti'nde İttihat ve Terakki Fırkası aktif olarak bulunmuş ve bu dönemin dış politikasında da belirleyici bir rol oynamıştır.

4. Dış Borçlar Meselesi

1800'lü yılların başında batılı devletler, özellikle İngiltere ve Fransa sanayi devrimini gerçekleştirmekte ve endüstriyel ürünlerine bir taraftan hammadde bir taraftan da pazar arayışına girmişlerdir. İngiltere'nin ve Fransa'nın ucuz ürün arzı karşısında diğer batılı ülkeler sıkı bir gümrük ve kendi ekonomilerini koruma kanunlarıyla önlemler alırlarken, Osmanlı Devleti bazı tedbirler almakla birlikte, sadece %3 oranında olan düşük gümrük vergisini değiştirmeden uygulamaya devam etmiştir (Yıldırım, 2001, s. 315-317).

1827 yılında Navarin'de İngiliz, Fransız ve Rusların Osmanlı Devleti donanmasını yakmaları, hemen iki yıl sonra 1829'da Rusların Edirne'ye kadar inmeleri, Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı Ordusu'na rağmen Kütahya'ya kadar ilerlemesi devleti zor durumda bırakmıştır. II. Mahmut Rusya'dan yardım istemek zorunda kalmıştır. Fakat Dışişleri Bakanı Mustafa Reşit Paşa'nın Rus baskılarından kurtulmak ve Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanının bastırılması karşılığında, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne yaptığı ticari anlaşmayı kabul etmesiyle, İstanbul'da 16 Ağustos 1838'de bir antlaşma imzalanmıştır. "Balta Limanı Ticaret Antlaşması" adıyla anılan bu antlaşmaya göre, İngiltere'ye ticari bakımdan büyük ayrıcalıklar tanınmış ve iç ticaretin dış rekabet karşısında korunması tamamen kaldırılmıştır. Benzeri antlaşmalar daha sonra 1838-1841 yıllarında Fransa, Sardunya, İsveç, Norveç, Hollanda, Belçika, Prusya, Portekiz ve Danimarka gibi diğer ülkelerle de yapılmıştır. Böylece gümrük alınmaksızın Osmanlı Devleti'ne giren İngilizlerin gelişmiş makine endüstrisi malları, Osmanlı'nın el tezgâhı endüstrisini kısa zamanda ezmüş, 17. ve 18. yüzyıllardaki gerilemelerle başlayan süreç, ekonomiyi yarı sömürge bir devlet ekonomisi konumuna düşürmüştü, Osmanlı ekonomisi o dönemdeki en zayıf noktasına gelmiştir (Özdemir, 2010, s. 6-7; Yeniay, 1964, muhtelif sahifeler).

Kırım Harbi (1853-1856) sırasında Rusya'nın Akdeniz'e inmesinden ve buranın ticaret yolları ile ticaretini ele geçirmesinden endişe eden İngiltere ve Fransa, sarsılan Osmanlı maliyesine destek vermek için borç verme teklifinde bulundular. Bu teklifi kabul eden Osmanlı Devleti

tarihinde ilk kez dış borç alma yoluna gitti. Bu konuda 24 Ağustos 1854 tarihinde ilk borç antlaşması imzalandı. Alınan borç savaş giderlerini karşılamadığı için 27 Haziran 1855'te ikinci bir antlaşma ile yine borç alındı. Böylece Osmanlı Devleti dış borçlanma ile 1854'ten 1874'e kadar tam on beş dış borç antlaşması imzaladı (Küçük ve Ertüzün, 1994, s. 58-62; Göral, 2015).

Aldığı borçların ödemesinde zorlanan, hatta ödeyemez hale gelen Osmanlı Devleti iflas etmiş, bunun üzerine batılı alacaklı devletler tarafından 1881'de Duyun-u Umumiye Borçlar İdaresi kurulmuştur. Bu devletin Avrupalı alacaklı devletlerin mali denetimi altına girmesi demekti ki, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girdiği devletler, Almanya hariç, borç aldığı devletlerdi (Sander, 2012, s. 278). Göral, bu borçların 1915-1922 yılları arasında Duyun-u Umumiye İdaresi tarafından alacaklılara ödendiğini ifade etmektedir (Göral, 2015).

Birinci Dünya Savaşı öncesi Osmanlı Devleti'nin dış borçları gelirlerinin on katını geçmiştir. Bu konuda şu tespit yapılmaktadır; *"1881-1897 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin iç ve dış borçları, 1897 tarihli İstatistik Yıllığı'na bakılırsa, 159,9 milyon lira artarak (anapara ve faizi ile birlikte) toplam 184,8 milyon liraya ulaşmıştır. Bu miktar, devletin o tarihteki yıllık gelirinin 10 katını aşmaktadır (Özdemir, 2010, s. 6-7; Yeniay, 1964, s. 101)."*

Birinci Dünya Savaşı başlangıç yılı itibariyle de Osmanlı Bütçesi'nin borç durumu şöyledir;

"1914-1918 dönemi bütçelerine bakıldığında, borç faizlerinin toplam harcamalar içindeki ağırlığı, genel ortalama olarak %25,75 tutmaktadır. I. Dünya Savaşı (1914-1918) patlak verdiğinde Osmanlı Devleti'nin savaş öncesi birikmiş toplam (iç+dış) borç miktarı; dış borç 153,7 milyon Osmanlı lirası, iç borç: 44,3 milyon Osmanlı lirası olmak üzere, toplam 198,0 milyon Osmanlı lirası kadardı.

1914 yılında, dış borçların; %49'u Fransa'ya, %20'si Almanya'ya, %11'i Belçika'ya, %7'si İngiltere'ye, %1'i İtalya'ya, %1'i de Avusturya-Macaristan'a ait bulunmakta idi. Yine, Birinci Dünya Savaşı öncesinde vergilerin %5'i Devletçe doğrudan toplanırken, %95'i mültezimler aracılığıyla toplanmaktaydı (Özdemir, 2010, s. 6-7; Yeniay, 1964, s. 106; İmamoğlu, s. 112-125)."

Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'na girerken mali açıdan hiç de iç açıcı bir durumda değildi. Üstelik borçlandığı ülkeler ve oranlarına bakıldığında durumun tamamen Osmanlı Devleti aleyhine olduğu görülmektedir. Bu borçların ödenmesi ile ilgili savaş sonrası yapılan Sevr Antlaşması daha ağır şartlar getirmekle birlikte uygulanamamış, neticede Lozan Barış Antlaşması ile borçlar konusu taraflar arasında karara bağlanmıştır (Özdemir, 2010, s. 6-7; Yeniay, 1964, s. 106-108; Toprak, 1982, muhtelif sahifeler; Yıldırım: 2015, muhtelif sahifeler).

Sonuç

Netice olarak, makalemizin başında belirttiğimiz gibi, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girerken dış politikasını belirleyen şartlar tabii ki bunlardan ibaret değildir. Her biri ayrı bir çalışma konusu olacak kadar geniş olan, Azınlıklar meselesi (Ercan, 2020; İnaç ve Yazıcı, 2018, s. 188-201; İnaç ve Yazıcı, 2018, s. 77-93) ve bu çerçevede özellikle Rumlar, Balkanlarda başlayan milliyetçilik olayları (Heywood, 2013, s. 161-163), Ermenistan ve Kürdistan kurdurulması çalışmaları, Arapların Osmanlı Devleti'nden ayrılmaları ve birleşik

ya da federasyonlar şeklinde ayrı devletler kurmaları için yapılan girişimler, Filistin’de bir Yahudi devleti kurulması meselesi ve daha sayılabilecek pek çok konu Osmanlı Devleti’nin dış politikasını belirlemede etken olan hususlardır (Soytel, 2014, s. 385-511; Shaw, 2014, muhtelif sahifeler).

Birinci Dünya Savaşı yıllarında geleneksel Türk Dış Politikası’nın Osmanlı Devleti için geçerli olduğunu söylemek imkânsızdır. Tek taraflı ve hükmedici diplomasının uygulanması artık mümkün değildir. Gerçi Enver Paşa ve onun gibi düşünenlerin hayallerinde bu politikanın özlemi sezilmektedir. Türk birliği ve İslam birliği gibi yaklaşımlar içinde Osmanlı Devleti’ni yıkılıştan kurtarmak, hatta kurtarmanın çok ötesinde, kaybettiği toprakları geri alarak yeniden ihtişamlı günlere döndürme emellerinin olduğu çok açıktır. Bu bağlamda kapitülasyonların tek taraflı olarak kaldırılması bir adım görülebilir. Ancak bu ve benzeri adımların, kaybedecek bir şeyi kalmayanların atacağı bir adımdan başka bir anlam taşımadığı da aşikârdır.

Diğer taraftan Osmanlı Devleti’nin hafızasında Endülüs sendromu gibi, bir Şark Meselesi’nin de yer etmiş olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Sadece Türklerin değil, İslam dünyasının da halifesi olarak sorumluluk taşıyan Osmanlı Devleti’nin bilinçaltında, Ortaçağ Endülüs “reconquista”sı ve akabinde Avrupa devletlerinin Papalık öncülüğünde başlattıkları haclı seferlerinin yaşadığı da inkâr edilemez kanaatindeyiz. 1815 Şark Meselesi’nde de Avrupalı devletlerin, bu tarihi geçmişten güç aldıkları muhakkak olsa gerektir. Avrupalı devletler, tıpkı zayıflayan ve parçalara ayrılan Endülüs Müslümanları gibi, Osmanlı Devleti’nin de güçten düştüğünü görmüşlerdir.

Osmanlı Devleti’nin de Birinci Dünya Savaşı yıllarında bu yaşanmış tarihi olayların etkisinde olmadığını söylemek kanaatimizce oldukça zordur ve akli başında devlet ricalinin takip edecekleri dış politikada bunları dikkate almayacakları düşünülemez. Ancak bilmek ve farkında olmak başka bir şey, çaresizlik başka bir şeydir. Aynen yüz yıl önceki bu gelişmelerin, bugün de Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin üzerinde yeniden ve yeni oyunlarla planlandığını bilmemenin ve buna göre bir dış politika geliştirmemenin mümkün olmadığı gibi.

Dış borçlar bakımından ise, Osmanlı Devleti başta düşmanları olan İtilaf Devletleri olmak üzere pek çok borç almış ve bunları ödeyemez hale gelmiştir. Hasımlarının eline bakan bir devlet için artık çaresizlik söz konusudur. Bunu aşamayan, üstelik devletini parçalamak ve sömürmek isteyenlere “Duyun-u Umumi” gibi bir koz veren Osmanlı Devleti’nin, gidişatın farkında olsa da çaresizlik içinde, dış politikada devleti kurtaracak çareler üretemeyeceği izahtan vârestedir. İşte bu çaresizliklerdir ki Osmanlı Devleti’ni istemese de Birinci Dünya Savaşı’na girmesini zorunlu hale getirmiş ve savaş öncesi tutarsızlığa varan çok farklı dış politikalar denemesine ve ittifak teşebbüslerine sebep olmuştur.

Kaynakça

- Adıbelli, Barış, (2007). *Stratejik Kuşatma*, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- Adıbelli, Barış, (2008). *Avrasya Jeopolitiğinde Büyük Oyun*, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- Adıbelli, Barış, (2016, 2. baskı). *Arap Baharı'ndan Amerikan Gazabına: Çin-Suriye İlişkileri* Editör: Barış Adıbelli, IQ Kültür Sanat yayınları, İstanbul.
- Adıbelli, Barış, (2016, 2. baskı). *Emperyalizmin Oyununda İkinci Perde Arap Baharı ve Suriye* Editör: Barış Adıbelli, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- Ahmad, Feroz, (2017, 11. baskı). *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, çev. Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Akşin, Sina, (1985). "Jön Türkler", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, Cilt: 3, ss. 831-843.
- Akşin, Sina, (1998). *Jön Türkler, İttihat ve Terakki*, İmge Yayınevi, Ankara.
- Akşin, Sina, (2012). *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi*, İmaj Yayıncılık, İstanbul.
- Aydın, Selami, (2003). *Yeni Şark Meselesi*, Ülke Kitapları, İstanbul.
- Berting, Jan, (2011). *Avrupa: Miras, Meydan Okuma, Vaat*, çev. Hüsamettin İnaç, MKM Yayınları, Bursa.
- Berting, Jan, (2012). *Şeytan Üçgeni Kimlik, Kültür, Etnik Topluluk*, çev. Hüsamettin İnaç, MKM Yayınları, Bursa.
- Beydilli, Kemal, (2002). "Küçük Kaynarca", *TDV İA*, İstanbul, Cilt: 26, ss. 524-527.
- Beydilli, Kemal, (2010). "Şark Meselesi", *TDV İA*, İstanbul, Cilt: 38, ss. 352-358.
- Bilgin, Mustafa Sıtkı, (2003). "Türk ve İngiliz Belgelerine Göre Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşı Sırasında Ermenilere Karşı Takip Ettiği Siyaset (1914-1918)", *Ermeni Araştırmaları*, Ankara Yaz, Sayı: 10, ss. 58-81. <http://avim.org.tr/images/uploads/Yayin/Ermeni-Arastirmalari-Sayi-10-pdf.pdf> [02.01.2017].
- Birkan, Fuat Ozan, (2014). "19. Yüzyıldan Günümüze Almanya-Ermenistan İlişkileri ve Bu İlişkilerin Türk Dış Politikasındaki Etkileri", *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Bursa.
- Davutoğlu, Ahmet; (1999). "Tarih İdraki Oluşumunda Metodolojinin Rolü: Medeniyetlerarası Etkileşim Açısından Dünya Tarihi ve Osmanlı"; *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, İstanbul, Sayı: 7, ss. 1-63. <http://www.divandergisi.com/downloadPDF.aspx?filename=58.pdf> [05.04.2017]
- Demirkent, Işın, (2002). "Haçlı Seferleri ve Türkler", *Türkler* (Editör: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 6, Ankara, ss. 651-668.
- Elmacı, Mehmet Emin, (2002). "I. Dünya Savaşı ve Kapitülasyonların Kaldırılması", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, Cilt: 14, ss. 381-390.

- Ercan, Yavuz, "Türkiye'de Azınlık Sorununun Kökeni (Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gayrimüslimler)", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1335/15451.pdf> (Erişim: 10.01.2020)
- Erdem, Gazi, (2010). "İlanından Yüz Elli Yıl Sonra Avrupa Birliği Müzakereleri Bağlamında Islahat Fermanı'na Yeniden Bakış", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara, Cilt: 51:1, ss. 327-348.
- Evcioğlu, Yaşar Kemal, (2005). *Büyük Ortadoğu Projesi/Alfa-Kaos-Omega-Tapınak*, Umay Yayınları, İstanbul.
- Evcioğlu, Yaşar Kemal, (2007). *Ortadoğu'daki Kaos'tan Küresel Kaosa*, Umay Yayınları, İstanbul.
- Göral, Adem, "Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde alınan Borçlar ve IMF", <http://akademikperspektif.com/2013/11/09/osmanli-ve-cumhuriyet-doneminde-alinan-borclar-ve-imf/> [29.10.2015].
- Gülsoy, Ufuk, (1999). "Islahat Fermanı", *TDV İA*, İstanbul, Cilt: 19, ss. 185-190.
- Gümüş, Musa, (2008). "Anayasal Meşruti Yönetime Medhal: 1856 Islahat Fermanı'nın Tam Metin İncelemesi", *Bilig*, İstanbul Güz, Sayı: 47, ss. 215-240.
- Hanioglu, M. Şükrü, (1985). "Jön Türk Basını", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, Cilt: 3, ss. 844-850.
- Hatemi, Hüseyin, (1985). "Tanzimat Ve Meşrutiyet Dönemlerinde Derneklerin Gelişimi", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, Cilt: 1, ss. 198-204.
- Heywood, Andrew, (2013 5. baskı). *Siyasi İdeolojiler* çev. Hüsamettin İnaç, Adres Yayınları, Ankara.
- Hürriyet Gazetesi, 17 Eylül 2001.
- İmamoğlu, Hüseyin Vehbi, (2016). "XX. Yüzyılın Başında Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Dönüşüm ve Siyasi Bloklama", *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Karabük, Cilt: 6, Sayı: 1, ss. 112-125.
- İmamoğlu, Hüseyin Vehbi-Önder Deniz, (2014). "Şark Meselesinin Sultan Abdülhamid Döneminde Gayr-i Müslim Osmanlı Tebaası Üzerindeki İdari Açından Sonuçları" *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Ankara Spring, Volume 9/4, p. 577-595.
- İnaç, Hüsamettin, (2012, 3. Baskı). *AB Entegrasyonu Sürecinde Türkiye'nin Kimlik Problemleri*, MKM Yayıncılık, Bursa.
- İnaç, Hüsamettin, (2014). "Çağımızın Toplumsal Algısını temsil Eden Parametrelerden 'Kimlik', 'Kültür' ve 'Uygarlık' Kavramlarının Sosyo-Politik Analizi", *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (İMAD)*, Aralık, Cilt: 1, Sayı: 1, ss. 35-57.
- İnaç, Hüsamettin, (2016, 3. baskı). *Avrupa Birliği Entegrasyon Sürecinde Türkiye'nin Kimlik Problemleri*, Liberte Yayınları, İstanbul.

- İnaç, Hüsamettin, (2017). "Günümüz Siyasal Gündeminin Ana Aktörü Olarak Kolektif Kimliklerin Sosyo-Politik Analizi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Isparta /3, Sayı: 28, ss. 217-230.
- İnaç, Hüsamettin-Betül Yazıcı, (2018). "Yunanistan ve Türkiye'nin Mübadele Politikalarının Sosyopolitik Analizi", *Journal of Social, Humanities and administravite Sciences*, , Cilt: 4, Sayı: 12, ss. 188-201.
- İnaç, Hüsamettin-Betül Yazıcı, (2018). Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler, Bulgaristan Diasporası ve Uluslaşma, *Balkan ve Yakındoğu Sosyal Bilimler Dergisi*, , Cilt: 4, Sayı: 4, ss. 77-93.
- Karadağ, Raif, (2005, 3. Baskı). *Şark Meselesi*, Emre Yayınları, İstanbul.
- Keane, John, (1998). *Şiddetin Uzun Yüzyılı*, Çev: Bülent Peker, Dost Kitabevi, Ankara.
- Koca, Salim, (2003). *Türk Kültürünün Temelleri*, Cilt: 2, Ankara.
- Kodaman, Bayram, (1984). "Şark Meselesi, Emperyalizm ve Ermeniler", *Kaynaklar Dergisi*, İstanbul, Sayı: 2, ss. 7-15.
- Kodaman, Bayram, (1998). "Şark Meselesi (İslam-Hıristiyan veya Türk Avrupa Mücadelesi)", *Prof. Dr. Abdülhaluk Çay Armağanı*, I-II, Ankara.
- Kurtuluş, Rıza, (2002). "Kore Cumhuriyeti", *TDV İA*, İstanbul, Cilt: 26, ss. 199-201.
- Küçük, Cevdet-Tevfik Ertüzün, (1994). "Düyûn-i Umûmiye", *TDV İA*, İstanbul, Cilt: 10, ss. 58-62.
- McMeekin, Sean, (2019). *Osmanlı'da Son Fasıl Savaş, Devrim ve Ortadoğu'nun Şekillenışı 1908-1923*, Çeviren: Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Ortaylı, İlber; (2008). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi I*, (2013). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu: 130, İstanbul.
- Ögel, Bahaeddin, (1984, 2. Baskı). *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Özbay, Turgut, (2005, 2. baskı). *Lozan'dan Sev'r'e Türkiye*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Özcan, Abdülkadir, (2001) "Karlofça Antlaşması", *TDV İA*, İstanbul, Cilt: 24, ss. 504-507.
- Özcan, Arif Behiç, (2011). *Batılılaşma Döneminde Osmanlı Devleti'nin Doğu Politikaları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, Konya.
- Özçelik, Mücahit, (2013). *Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'deki Esirler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Özdemir, Biltekin, (2010, 2. baskı). *Osmanlı Devleti Dış Borçları*, Ankara.
- Özgiray, Ahmet, (1989). "Yunan Amaçları ve İtilaf Devletleriyle Birlikte Türkiye Üzerine Çevirdikleri Entrikalar (1914-1919)", *Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 04, ss. 549-561.
- Rice, Condoleezza, (2003, 7 Ağustos). "Transforming The Midle East", *The Washington Post*.

- Sander, Oral, (2012). *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*, İmge Kitabevi, İstanbul.
- Sarıgöl, Adem, (2016, 2. baskı). "Arap Baharı'nın Son Darbesi Suriye'de Muhtemel Bir Kürt Oluşumunun Türkiye'ye ve Ortadoğu'ya Etkileri", *Emperyalizmin Oyununda İkinci Perde Arap Baharı ve Suriye*, Editör: Barış Adıbelli, IQ Kültür Sanat Yayınları İstanbul, ss. 198-268.
- Semiz, Yaşar, (2014). "İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Türkçülük Politikası" Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı: 35, , s. 217-244.
- Shaw, Stanford, (2014). *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu Savaşa Giriş*, Terc. Beyza Sümer Aydaş, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Sonyel, Salahi R., (2014). *Osmanlı Devleti'nin Yıkılmasında Azınlıkların Rolü*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Şahin, İsmail, Cemile Şahin, İsmail Şükür, (2015). "Ortadoğu'da Emperyalist Güçlerin Gizli Oyunu: Sykes-Picot Antlaşması", *The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)*, İstanbul, Number: 38, Autumn II, ss. 241-262.
- Şahin, Muhammet, (2009). "Osmanlı Diplomasisinde Değişim ve Osmanlı Devleti'nin Avrupa Devletler Sistemine Girişi." *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi [Prof. Dr. Reşat Genç Özel Sayı-1] 29/I*, 824-834.
- Taneri, Aydın, (1997). *Türk Devlet Geleneği*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Toprak, Zafer, (1982). *Türkiye'de "Milli İktisat" (1908-1918)*, Yurt Yayınları, Ankara.
- Tuncer, Hüner, (2013). *Metternich'in Osmanlı Politikası*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Turan, Osman, (1979). *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi I-II*, Nakışlar Yayınevi, İstanbul.
- Turan, Osman, (1980). *Tarihi Akışı İçinde Din ve Medeniyet*, Nakışlar Yayınevi, İstanbul.
- Uluslan, Şayan, (2009). "Şark Meselesi'nden Sevr'e Türkiye", *ÇTTAD*, /Bahar-Güz, VIII/18-19, ss. 229-256.
- Ülman, Haluk, (1985). "Tanzimat'tan Cumhuriyete Dış Politika ve Doğu Sorunu", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, Cilt: 1 ve II, ss. 272-292.
- Ünal, Hasan, (2002). "İttihat-Terakki ve Dış politika (1906-1909)" *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara, C.13, s.212-217.
- Yalçın, Emruhan, (2015). "Şark Meselesi ve Emperyalistlerin Türk Politikası", *Toros Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık, Cilt: 2, Sayı: 4, ss. 75-104.
- Yavuz, Nuri, (2003). "Şark Meselesi Açısından Ortadoğu Gelişmeleri", *GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Ankara, Cilt: 23, Sayı: 3, ss. 89-98.
- Yeniay, İ. Hakkı, (1964). *Yeni Osmanlı Borçları Tarihi*, Ekin Basımevi, İstanbul.
- Yerasimos, Stefanos, (1995). *Milliyetler ve Sınırlar Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu* çev. Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul.

- Yıldırım, İsmail, (2001). "Ondokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme (1838-1918)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Elazığ, Cilt: 11, Sayı: 2, ss. 313-326.
- Yıldırım, Orhan, (2015). *Tanzimat Sonrası Osmanlı Devleti Dış Borçları*, Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bartın.
- Zeine, N. Zeine, (2003). *Türk Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliği'nin Doğuşu* çev. Emrah Akbaş, Gelenek Yayıncılık, İstanbul.